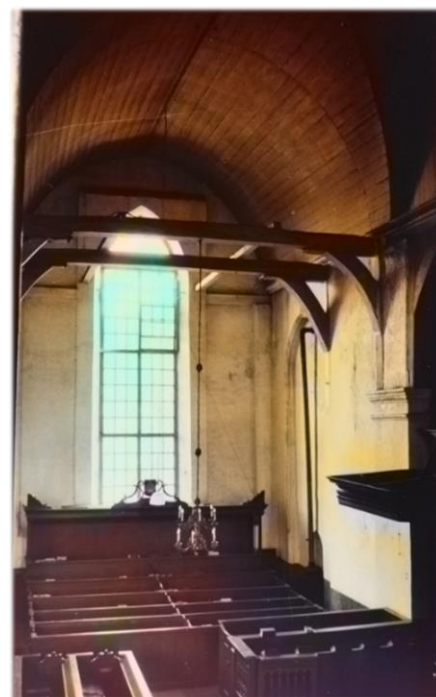

Het gemeentewapen van Lopik in een eikenhouten ornament.

Op 20 januari 2018 heeft het college van kerkrentmeesters van de Hervormde Gemeente van Lopik het eikenhouten ornament met het oude gemeentewapen van Lopik teruggekregen. Deze is gerestaureerd door Cor Liefhebber uit Hagestein. Dit ornament heeft altijd boven de herenbank gehangen, maar is na de grote kerkrestauratie tussen 1964-1967, niet meer teruggeplaatst. Men durfde het toen niet weg te gooien, want het heeft al die tijd op de eerste torenzolder van de kerk gelegen. Op oude foto's is nog duidelijk te zien dat het ornament op de herenbank heeft gestaan. Het ornament was in zeer slechten staat, was over de hele lengte gebroken en het wapenschild zag er erg dof en beschadigd uit. Waarschijnlijk is het tijdens de restauratie van de kerk beschadigd geraakt en hebben ze het daarom niet teruggeplaatst. Het eikenhouten krul werk aan de zijkant van het wapenschild, was aan de rechterkant voor een deel afgebroken. Het was nog maar de vraag of het nog wel een restauratie waard was. Gelukkig zag dhr. Cor Liefhebber dit wel zitten.

Het voetstuk waar het wapen op rust is uit één stuk massief eiken, de verlaag was in zeer slechte staat en bijna niet meer te zien wat de oorspronkelijke kleuren waren. De eikenhouten krullen als schildhouder

waren vermolmd en aan de rechterkant gebroken en misten een stuk eikenhout. Deze eikenhouten krullen zijn dubbel uitgevoerd en waren met beenderlijm en hand gesmede nagels aan de voor- en achterkant aan elkaar vastgezet. Het feit dat hier hand gesmede nagels zijn gebruikt is een aanwijzing dat dit een oud ornament moet zijn. Het blauwe wapenschild met keizerskroon is een los bord, die met drie gesmede ijzeren beugels vast gezet kan worden aan de achterkant van het ornament. De eikenhouten krullen zijn in 2 lagen vervangen door Japans eikenhout. In Japans eikenhout zitten niet zoveel gedraaide vezel kernen in zoals Europees eiken¹. Het is daardoor beter te bewerken. Het wapen is geschilderd op

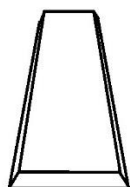
Afb 1. Interieur Hervormde Kerk van Lopik. Foto uit 1952.

Afb 2. Eikenhouten ornament op torenzolder van de kerk.

basis van lijnolieverf. Dat is verf op basis van lijnolie, dat uit uitgerperste vlaszaden komt. Het wapenschild is met gedestilleerd water voorzichtig schoon gemaakt. Tijdens

de restauratie van het ornament is verder gebleken dat het wapenschild in het verleden al een keer gerestaureerd moet zijn geweest. Aan de achterkant van het bord zitten twee houten taps toelopende latten, dwars in horizontale richting. De zijkanten van deze latten zijn niet rechthoekig maar met een zwaluwstaart hoek, zie afbeelding 3. Deze dwars latten worden met beenderlijm in de lengte richting van het bord

Afb 3. Houten latjes die taps toelopen in lengte richting met een zwaluwstaart profiel.

Afb 4. Achterkant wapenschild en ophanging na de restauratie.

¹ Cor Liefhebber heeft voor de restauratie donker Japans eikenhout gebruikt, dat beter aansluit bij het ornament.

Afb 5. Hand gesmede nagels uit het ornament.

ingeslagen. Dit verband zorgt ervoor dat het bord niet kromtrekt. Deze dwars latten zaten los en waren beslagen met kleine fabrieksmatig gemaakte spijkertjes. Deze spijkertjes waren doorgeroest en enkele staken uit of veroorzaakte een bolling in het hout en verfwerk aan de voorkant van het geschilderde wapen. Deze spijkertjes waren allemaal fabrieksmatige gemaakte spijkers, dus de reparatie zal zeker in de 20ste eeuw uitgevoerd zijn. Alle roestige spijkertjes zijn

allemaal verwijderd en de taps toelopende latten zijn weer vastgezet met alleen beenderlijm. De nieuwe eikenhouten krullen van Japans donker eikenhout zijn ook aan elkaar gelijmd met beenderlijm. De voet van het wapenschild is in dezelfde kleur blauw en goudkleur geschilderd, net als het wapenschild. Er is geschilderd met verf op lijnoliebasis om de kleurenstelling gelijk te houden met die van het wapenschild.

Nadat het eikenhouten ornament was teruggeplaatst op de herenbank, werd de roep om de hoekornamenten terug te plaatsen steeds groter. Dan zou het eikenhouten ornament in zijn volle glorie weer hersteld zijn. Op oude foto's is te zien dat er vroeger ook hoek-ornamenten op de herenbank hebben

gestaan. Deze zijn niet meer terug te vinden en niemand wist ook waar ze gebleven zijn. Aan de hand van deze oude foto's hebben we eikenhouten hoek-ornamenten laten maken. We hebben eerst diverse kartonnen mallen gemaakt om te kijken welke grootte het beste past bij het ornament. Deze hoekornamenten zijn door Cor Liefhebber gemaakt. Op 5 november 2018 waren de hoek

Afb 6. Herenbank tijdens de grote restauratie van de kerk.

ornamenten klaar en zijn deze ook op de herenbank teruggeplaatst. Zo is de herenbank weer teruggebracht zoals wij hem op de oude foto's kennen.

Afb 7. Herenbank met midden ornament met gemeentewapen en de beide hoekornamenten.

Als we het wapenschild van het ornament nu goed bekijken, zien we dat het wapen in het ornament niet meer klopt met het huidige gemeentewapen. De keizerskroon op het wapenschild is wel als hartschild opgenomen in het huidige gemeentewapen van Lopik.

Gemeentewapen Lopik van 1818 tot 1948

Gemeentewapen Lopik van 1989 tot nu

Afb 8. Eerste en huidige gemeentewapen van Lopik.

Het wapen in het ornament is het eerst gemeentewapen van Lopik, dat ze in 1816 mocht voeren. Maar waarom wordt dit wapen niet meer gebruikt en waarom is het aangepast in een ander gemeentewapen? Een andere vraag is, waarom hangt dit oude gemeentewapen van Lopik nu boven de herenbank in de kerk?

Het dorp Lopik was vroeger² een gebied dat hoorde bij het kapittel van Sint Marie. We kunnen dit terugvinden in diverse archieven³ dat het kapittel van Sint Marie te Utrecht de heerlijke rechten van de

heerlijkheid⁴ van Lopik had. Het dorp en zijn dorpskerk was onlosmakelijk verbonden met dit kapittel.

In de tijd van de Bataafse Republiek⁵ zijn alle heerlijkheden afgeschaft, ook die van Lopik. Het gerecht Lopik werd de gemeente Lopik. Dat gebeurde dus al in de Bataafse Republiek! Het bestuur werd anders ingericht en het grondgebied is door herindelingen en samenvoeging met andere gemeenten, in de loop van tijd, vergroot.

Na deze zogeheten Franse tijd, kwam er weer een telg uit het erfelijke stadhouders geslacht van Oranje-Nassau in ons land, maar nu als koning Willem I aangesteld. Deze koning heeft alle

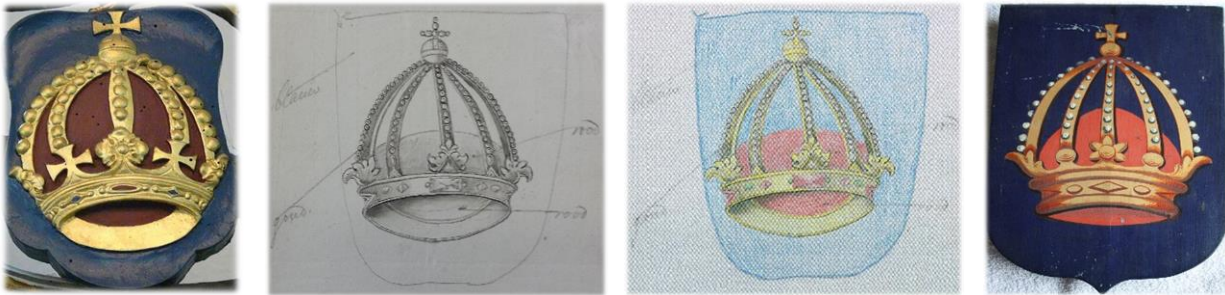
² Daar bedoel ik mee vóór de Bataafse Revolutie in 1798.

³ Het archief van dit kapittel kunt u vinden in het Utrechts archief onder indexnummer T0221 Inventaris van het archief van het kapittel van Sint Marie te Utrecht (1180-1811).

⁴ Een heerlijkheid is een term die uit Middeleeuwen afkomstig is en moet gezien worden als een bestuursvorm. Het is een bezitting van een heer, waaraan bepaalde heerlijke rechten aan zijn verbonden. Dit kunnen hoge of vrije heerlijke rechten zijn. De eigenaar van deze rechten, werd een heer of erfheer genoemd. Veel heerlijkheden waren in handen van de adel. Zij voegden vaak de naam van de heerlijkheid aan hun achternaam toe. Een heerlijkheid kon ook gekocht worden. Het bezit van een heerlijkheid is iets anders dan het bezit van grond. Het gaf de eigenaar bepaalde rechten, het kon voorkomen dat de heer geen grondbezit had in zijn heerlijkheid. Heerlijke rechten zijn bijvoorbeeld het benoemen van ambtenaren, bij deze benoeming kon geld verdiend worden. Zware geldboeten, lijfstraffen en het doen voltrekken van de doodstraf vallen onder de hogere heerlijke rechten.

⁵ De Bataafse Republiek heeft bestaan van 1795 tot 1806. Vanaf 1801 heten het Bataafs Gemenebest. De republiek was gevormd naar voorbeeld van de Franse Republiek, hier was wel militaire steun voor nodig. De Bataafse Republiek moet gezien worden als een vazalstaat van de Franse Republiek. De Bataafse Republiek werd genoemd naar de Bataven, een Germaanse stam die ten tijde van Julius Caesar de Nederlandse delta bewoonde.

gemeenten opgeroepen om hun wapen in te sturen. Onze eerste burgemeester Sebastiaan van Nooten heeft in een brief laten weten welk wapen de gemeente van Lopik wil of gaat voeren. De tekening die hij daarbij mee stuurt, lijkt heel erg veel op die van het kapittel van Sint Marie. De burgemeester moet dan ook wel goede voorbeelden hebben gehad om dit zo op te sturen.

Afb 9. Links het wapen het kapittel van Sint Marie, de middelste 2 de tekening van de burgemeester. Rechts het eerste gemeentewapen van Lopik vanaf 1816.

De burgemeester Sebastiaan van Nooten Sebzn wist van deze verbondenheid af, omdat hij als vroegere schout, veel contact had met de heren van het kapittel.

De gemeente moet wel trots geweest zijn op zijn nieuw verkregen gemeentewapen. Het wapen heeft namelijk boven de deur van het oude gemeentehuis gehangen. Het oude gemeentehuis stond vroeger op de Dorpsstraat, rechts naast wat nu de bakkerij De Keizerskroon heet, voor de kerk. Op oude foto's kun je het gemeentewapen nog zien. Het hing boven de hoofdingang van het gemeentehuis.

Afb 10. Oude gemeentehuis op de Dorpsstraat, met het gemeentewapen boven de deur. Het middelste pand is de pastorie van de Hervormde Kerk van Lopik. Het huis daarnaast was van Piet van der Vlist.

Nu is het de vraag heeft dit eikenhouten ornament al vóór 1816 gehangen boven de herenbank in de kerk of niet? Je zou zeggen van wel. Burgemeester Van Nooten Sebzn heeft dan een perfect

voorbeeld gehad om een schets te maken, om mee te sturen met de brief aan de Hoge Raad van Adel⁶. Het zou goed kunnen, want als je de schets ziet van Van Nooten, zie je dat het bijna een exacte copy is het eikenhouten ornament. De vraag is dan hoe oud de herenbank is in de Hervormd kerk van Lopik. Dat is lastig om te beantwoorden.

Herenbanken in kerken word ook wel familiebanken genoemd. Een paar eeuwen terug werd de herenbank gewoonlijk gebruikt door de (ambachts-)heer en zijn familie. Voor het dorp Lopik, was de ambachtsheer geen persoon, maar het kapittel Sint Marie in de bisschopsstad Utrecht. Het is in de meeste gevallen een eiken gestoelte in een kerk, geplaatst door een familie. Vaak bestaat een herenbank uit twee rijen zitplaatsen achter elkaar. De achterste rij kan voorzien zijn van een overkapping. De herenbank in de Hervormde kerk van Lopik heeft de achterste rij een eenvoudige overkapping, voorzien van een eenvoudige sierrand. Boven het achtershot of op de overkapping staat meestal een gesneden opzetstuk, met daarin een familiewapen afgebeeld. De toegangen tot de banken zijn met deurtjes gesloten, dat is ook het geval in de kerk van Lopik. Het opzetstuk is een eikenhouten ornament, met daar in het midden geen familiewapen, maar het wapen van het kapittel.

Het is toch bijzonder dat hier het wapen boven hangt. Het kapittel had in het verleden veel grondgebied⁷ rondom de stad Utrecht. In alle gebieden waar kerken staan, is dit wapen niet aanwezig, of heeft het ook niet gehangen. De heerlijkheid Lopik was ook het grootste grondgebied van dit kapittel, mogelijk hebben we het daarom te danken dat dit bord in de kerk hangt.

⁶ De Hoge Raad van Adel is ingesteld in 1814 en is het vaste adviescollege van de regering op het gebied van adeldom en heraldiek. Zie hoofdstuk 2 voor meer informatie over dit adviescollege.

⁷ Een overzicht van deze gebieden kun je vinden onder indexnummer T0221 Inventaris van het archief van het kapittel van Sint Marie te Utrecht (1180-1811) in het Utrechts archief of in Repertorium van collegiale kapittels in het middeleeuwse bisdom Utrecht, door Jan Kuys 2014 p. 325-340.